VITA

Kristó Gyula

A MAGYAR TÖRZSSZÖVETSÉGRŐL DILETTÁNS MÓDON

A jelen rövid írás annak bizonyítására tesz kísérletet, hogy Herényi Istvánnak e folyóirat 1982. évi 1. számában *A magyar törzsszövetség törzsei és törzsfői* címmel közzétett írása (62–92. l.) szakközleményben teljesen szokatlan és meglepő módon a leplezetlen dilettantizmust képviseli. Nincs mód – és talán szükség sem – Herényi valamennyi, különböző okokból erősen vitatható vagy téves megállapításának elősorolására (hiszen ez legalábbis a bírált tanulmánnyal megegyező terjedelmet igényelne), így megelégszünk típusonként néhány jellemző példa elősorolásával. Ugyancsak a helykímélés magyarázza, hogy mondandónkat tematikus csoportosításban adjuk elő, hogy eltekintünk a lapalji jegyzetektől, s hogy az állandó és terjengős citálást kerülendő Herényi cikkét a jelen sorokat olvasó számára ismertnek tételezzük fel.

1. Forrásbázis

Közhely, hogy egy történeti szakmunkát elsőrenden forrásbázisa minősít. Herényi forrásai kevés kivételtől eltekintve általában másodkézből vett kútfők, vagyis a szerző a forrásokat nem eredeti nyelvükön, hanem magyar fordításban használja. Így a *magyar fordítás* alapján állapítja meg, hogy Anonymus egy mondatának (Álmos vezér, valamint Hülek két fia, Szovárd és Kadosa rokoni kapcsolatának) „értelmezése alternatív" (75. l.), s ennek alapján jut arra a következtetésre, hogy Álmos és Hülek testvérek, Árpád, továbbá Szovárd és Kadosa pedig elsőfokú unokatestvérek voltak. A latin eredeti megtekintése első pillanatra egyértelművé teszi a rokoni viszonyt: „Almus dux ... una cum uxore sua et filio suo Arpad et duobus filiis Hulec avunculi sui, scilicet Zuard et Cadusa" (SRH I. 41. l.), vagyis Hulec Álmosnak és nem Árpádnak volt e szöveg szerint nagybátyja, s így nem lehet az Álmos és Hulec közti viszonyt testvérinek feltüntetni. E passzus értelmezésén az sem ront, hogy Anonymus gestája egy más helyén (33. fejezet, SRH I. 74. l.) maga minősíti Hulecet Árpád nagybátyjának (avunculus). A Herényi számára magyar nyelven hozzáférhető, illetve használt szakirodalom (így pl. *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról.* Bp. 1975.[2] 335; *Anonymus Gesta Hungarorum.* Bp. 1975. 151. l.) Árpád nagybátyjaként szerepelteti Hüleket. Ha azonban Herényi forgatta volna a Szentpétery-féle SRH-t, ott Pais Dezső jegyzeteiben rábukkanhatott volna arra a helyre, amely szerint Hulec valószínűleg Álmosnak volt a nagybátyja, így Árpádnak csak másodfokon lehetett avunculusa (SRH I. 74. old. 4. jegyz.).

Az eredeti kútfők felhasználásától való tartózkodása világosan kifejezésre jut abban, hogy egyetlen esetben sem hivatkozik a Szentpétery-féle SRH-ra (bizton következtethető ebből: nem is használta), márpedig ennek két kötete tartalmazza az Árpád-kori magyar történeti és hagiografikus irodalom szövegeinek kritikai kiadását. Alig jobb a helyzet

Gombos F. Albin monumentális forrásgyűjteményével, amely az Árpád-kori magyar történelemre vonatkozó külföldi forrásszövegeket foglalja magában. Herényi 316 lapalji jegyzetéből mindössze egy, a 302. jegyzet utal Gombos munkájára. Itt rögvest megjegyzi Herényi, hogy a továbbiakban „*Gombos:* Catalogus" formában kívánja röviden idézni ezt az opust, de a még hátralevő 14 jegyzetből már nem jutott tér Gombosnak. Herényinek azonban még ezzel az egyetlen Gombos-idézettel sincs szerencséje. Gombos kompendiumából ugyanis úgy idézi az egyetlen latin nyelvű forráshelyet, mintha Bulcsú 953-ban Gaugericus ostrománál lett volna a hadúr, ahol unokaöccsét is elvesztette (89). A kútfőből világosan kiderül, hogy Herényi teljesen félreértette a szöveget, Sanctus Gaugericus egy Cambrai-suburbiumbeli templom védőszentje; Bulcsú valójában a 954. évi nyugat-európai hadjárat vezére volt, s neposát Cambrai ostroma során vesztette el. Mivel Herényi szemmel láthatóan nem ismeri az eredeti (latin nyelvű) kútfőket, emiatt arra kényszerül, hogy az érvelésében fontos szerepet játszó tényeket sokadkézből idézze. Így pl. azt a hírt, hogy 902-ben (904-ben?) Kurszánt a bajorok a Lajta mellett megölték, *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról* című kötet jegyzetanyagából (!) idézi (85. old. 236. jegyz.). Megint nincs szerencséje Herényinek: azok a források, amelyek helymegjelölést tartalmaznak, a Fischa (és nem a Lajta!) folyó nevét hozzák.

Mivel nem ismeri a forrásokat, téves kijelentésekre ragadtatja magát, félreérti a kútfők szövegeit, saját elképzeléseit magyarázza bele a forráshelyekbe. Amikor arról ír, hogy „a törzsek nevei megismétlődnek a 11–12. században kelt oklevelekben is, valamint egész Magyarország területén szétszórt egyes települések neveiben" (62. l.), akkor nagyfokú tájékozatlanságának adja tanúbizonyságát, mintha bizony a törzsnevek településneveken *kívül* mint kifejezett törzsnevek fordulnának elő a 11–12. századi diplomákban. Bár így lenne, akkor bizonnyal többet tudnánk a törzsekről. A törzsnevek *csak* mint településnevek (még pontosabban: mint hely- vagy földrajzi nevek) bukkannak fel az okleveles anyagban. Más: „870 táján már Kurszán kendét és Árpád gyulát látjuk a magyar törzsszervezet élén" (78. l.). Itt forrásként György barát görög nyelvű krónikája folytatásának magyar fordítására hivatkozik. E helyütt valóban szerepel a türkök (= magyarok) fejeiként Árpád és Kuszán, de minden valamirevaló kézikönyvből könnyűszerrel megtudhatta volna Herényi, hogy az esemény, amellyel kapcsolatban nevük előfordul, nem 870 körüli, hanem közvetlenül a 895. évi magyar honfoglalást megelőző időből való, s a forrásszöveg természetesen nem nevezi sem Kuszánt kendének, sem Árpádot gyulának. Viszont Árpád és Kuszán sorrendet ad a görög szöveg, tehát aligha szabad ennek alapján Árpádot gyulának, Kuszánt padig a magyarok fő- (szakrális) fejedelmének megtenni. Más: Kurszán kende ... 870-ben már Árpáddal együtt szerepelt" (85. l.). Ennek igazolásául a Dzsajháníra visszamenő Ibn Ruszta- és Gardízí-szöveg magyar fordítására utal Herényi. Ez a textus alkalmasint valóban 870 körüli viszonyokat tükrözhet, de a forrásban csak a magyarok két főnökének neve, a kende és a gyula cím olvasható, Kurszán és Árpád neve természetesen hiányzik onnan. Az a forráskezelési, forrásértelmezési eljárás, amit Herényi felvonultat, nem szolgálhatja a cikke elején megfogalmazott, önbizalom-hiányról aligha tanúskodó célkitűzését: „A következő fejtegetések az eddigi történelmi adatok részbeni újraértékelését ... vetik fel" (62. l.).

Természetesen ezek után azon sem kell meglepődnünk, hogy Herényi nem ismeri és így nem is alkalmazhatja a forráskritikát. Noha előző, 1971. évi Századok-cikke (355–386. l.) sem mutatta a forráskritika fegyverének akár elfogadható szintű forgatását (Szá-

zadok 1972. 1081.l.), de azóta Herényi inkább visszafejlődött. Aki a források „tiszteletében" odáig elmegy, hogy azt leírja: „Kézai Tas fia Lélről azt állítja: tőle származik a Zovárd nemzetség. Lélnek tehát a Zovárdokkal valamiféle rokonságban kellett (!) állnia" (75. l.), annak ezen az alapon azt is el kell ismernie, hogy a magyar honfoglaláskor cseh hercegség létezett Zobor (azaz Nyitra) környékén, s román fejedelemség volt Nyugat-Erdélyben a Szamos mentén, mert hiszen Anonymus ezt írja. Annak a szerzőnek, aki Anonymus honfoglalás kori *magyar* szereplőit minden gyanú hangoztatása nélkül hitelesnek ismeri el, nehéz dolga lenne az Anonymus tollán a magyarok zömével hasonlóan papíron életre keltett idegenek történeti hitele elutasításában.

2. Szakirodalmi tájékozottság

Herényi írásának egyszeri átlapozása mindenkit meggyőz arról a teljesen egyoldalú orientációról, amelyet Györffy György minden vonatkozó megállapításának a kritika legcsekélyebb jele nélkül való elfogadása jellemez. Ezzel párosul a modern szakirodalom eredményeinek figyelmen kívül hagyása. Herényi még Kniezsa alapján ad számot 25 Nyék, 30 Megyer, 21 Kürt, 19 Gyarmat, 14 Tarján (9 Tárkány), 25 Jenő, 41 Kér, 40 Keszi és 18 Varsány településről (62. l.), holott ma már Nyékből 33, Megyerből 45, Kürtből 25, Gyarmatból 23, Tarjánból 30, Jenőből 28, Kérből 55, Kesziből 58, a konsztantinoszi törzsnevekhez nem vonható Varsányból pedig 27 földrajzi név van adattárba foglalva (Acta Hist. Szeged. XLIV. 32–38, 18), méghozzá 1973. évi kiadványban, aminek ismerete egy 1982-ben napvilágot látott cikk esetében elvárható lett volna.

Ennél jóval régebbi, ám a vonatkozó hely megítélése szempontjából hasonlóan fontos szakirodalmi megállapításokat sem ismer Herényi. Amikor Kézainak (!) az Árpád-törzs elő- és utóvéd szerepét kiemelő ismert passzusát idézi, csak arra a magyarázatra utal, hogy „ez a szerep pedig nem vitásan egy törzsszövetségben mindig a csatlakozott népeknek jutott osztályrészül" (64. l.). Nem látszik Herényi tudomással lenni ifj. Horváth János ama értelmezéséről, amely szerint egy 13. század végi történetíró, Ákos mester oligarchikus szemléletéből magyarázható ez „az érthetetlen és történetileg egyáltalán nem igazolható megjegyzés", amivel „Árpádot és nemzetségét a meghódolt vagy csatlakozott törzsek rangjára süllyeszti le" természetesen Ákos mester, és nem – mint Herényi írja – Kézai Simon (Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái. Bp. 1954. 347. l.).

Ismét más esetben „sikerült" Herényinek – teljes szakirodalmi tájékozatlanságának bizonyságaképpen – „kifognia" a leginkább elavult, a tárgyban a legtöbb tévedést tartalmazó, már saját korában is avíttnak számító munkát, Rónai Horváth Jenő *Magyar Hadi Krónikáját* (Bp. 1895), ahonnan a Herényi-tanulmány 89. oldalán Bulcsúval kapcsolatban egy egész sor tévedés olvasható. Ahányszor hivatkozik ezen az oldalon a kalandozásokról szólva Rónai Horváthra (szám szerint négyszer), annyiszor téves az adat. Hogy 934-ben és 936-ban Bulcsú kalandozott volna, adat híján nem állítható (936-ban különben nem is volt magyar kalandozó hadjárat). Nincs adat arra, hogy a 943. évi tráciai hadjáratot Bulcsú irányította volna. Nem igaz, hogy a 947. évi katonai akciót Bulcsú Itáliába Csaba, Lél, Súr és Taksony alvezérekkel vezette volna. 947-ben a Taksony vezette itáliai hadakozásról tudunk, Bulcsú és négy alvezére kései forrásban 955-re nézve fordul elő. Végül pedig arra sincs adatunk, hogy a 950–951. évi nyugati hadjáratok élén Bulcsú állt volna.

Egyszerűen megdöbbentő az az igénytelenség, ami Herényit a nyelvészeti szakirodalom felhasználásában jellemzi. Fő forrásai az egyébként kiváló *Földrajzi Nevek Etimológiai Szótára* (FNESz) (Kiss Lajos munkája), valamint Ladó János *Magyar utónévkönyve*. Elvétve hivatkozik Bárczi Géza, Németh Gyula, Kálmán Béla munkáira vagy a *Magyar Nyelv Történeti Etimológiai Szótára* (TESz) köteteire. Bár dolgozatának nem csekély része nyelvészeti vonatkozású, egytelen nyelvészeti tárgyú szakcikket sem használt fel. Minden nyelvészeti alapképzettség híján (amit „szófejtései" fényesen igazolnak) a hályogkovács bátorságával nyúl a nyelvi szövethez. Míg azonban az ismert történet hályogkovácsa képzetlenül sikeres műtéteket végzett, s amikor felismerte mestersége veszélyét, felhagyott azzal, Herényi csak a képzetlenségben hasonlít e hályogkovácshoz. Az ő nyelvi „műtétei" rendre sikertelenek, s bár már egy évtizede figyelmeztették az efféle művelet veszélyeire (Századok 1972. 1084–1085. l.), az intés hatástalan maradt. Némelyik etimológiája a nyelvészeti dilettantizmus iskolapéldája. Szerinte a „*Szaka, Szakony* talán székely néptöredék. A törzsnévből eredő Szakonyfalva települést Zakulfoluanak is írták. Ez pedig a steier krónika szerint a székelyek neve" (70. l.). Nem tudni, honnan veszi a bátorságot Herényi e megjegyzéséhez az FNESz-t idézni, ahol valami egészen más etimológia olvasható, s ahonnan Herényi csak a Zakulfolua alakot vette. Kiss Lajos szerint a névadó egy **Szakony* ~ **Szakoly* személy lehetett, akinek neve etimológiája alapján semmi köze nem volt a székelyekhez. Még elképesztőbb az az etimológia, amit Herényi a székely nép-, illetve foglalkozásnévről ad. „Szerintünk ez a foglalkozás a Kaukázus északi részén levő sómezők őreit juttatja kifejezésre. A szik szavunk ugyanis alán eredetű és só jelentésű. Az ehhez járuló magyar »l«, »ly« képző (valamivel ellátott) a kaukázusi alán eredetű sóőröket (a magyarok szolgálatában) dokumentálja" (64. l.) A forráshivatkozás itt megint Kiss Lajos FNESz-e, ahol ilyesmiről egy szó sem olvasható. Herényi saját szófejtéseként adja elő, hogy a Tolna megyei Kurd falu neve „egy iráni néptöredéket rejt magában" (70. l.). Szó sincs persze arról, hogy a kurdok lettek volna Kurd helységünk névadói. Az FNESz. szerint (366. l.) „puszta személynévből keletkezett magyar névadással", a névadás alapjául szolgáló személynév török eredetű. A legelképesztőbb etimológiát Herényi a régi magyar Ozun szóval kapcsolatban koholja. Ozun szavunk valójában iráni eredetű s 'királyné' jelentésű asszony szavunk régi írásképe. Herényi ezzel szemben kijelenti, hogy „az Ozun helyneveknek királynői birtokokhoz való csatolását nem tartom kellően indokoltnak", s emiatt „az *Ozun* az »as« iráni »an« többessel ellátott alakja . . . Következésképpen éppen olyan alán törzstöredék neve, mint az Ozlar" (69. l.). Itt meg éppen Györffyt diszkreditálja Herényi azzal, hogy reá hivatkozik, pedig Györffy a megjelölt helyen (*Tanulmányok*, 55. l.) mindössze annyit mond – helyesen –, hogy az Eszlár, Oszlár helynév „az alánok *as* nevének a török többes *as-lar* alakjára vezethető vissza".

Teljes tájékozatlanságot árul el Herényi a névtan (névtudomány) területén. Indokolatlan dolog arra gondolni, hogy „a törzsnevek etimológiája sejteti velünk e törzsek eredetét is" (63. l.), vagyis hogy az ugor nevű törzs ugor, a török nevű pedig török etnikumból állt. Némileg komikus azt állítani, hogy az 'alkirály' jelentésű Tarján „nevéből ítélve a főfejedelem (!) török eredetű törzse" (63. l.). Teljes tájékozatlanságra mutat a fehér ló mondájából ismert Kusid nevet etimológiailag a Kurszán név Kusal változatával kapcsolatba hozni (78. l.), amikor a krónikáinkban Cusid, Kusid, Kusyd alakban írt név köztudottan Küsidnek ejtendő, s kis szavunk származéka, míg Kurszán nevünk török eredetű, s jelentése 'valamilyen ragadozómadár, keselyű'. A primitív névegyeztetés klasszikus pél-

dáját nyújtja Herényi, amikor a Zovard és a Szalárd nevet egybemossa, s hogy az alaki hasonlóság még nagyobb legyen – ami persze nem kritériuma a genetikus kapcsolatnak –, a Zovard név párjaként Zolard alakot „hoz létre" s viselőjéről megállapítja, hogy 921-ben vezetett hadat Itália ellen. A Szalárd nevét őrző egyetlen forrás ablativusban Salardo alakot szerepeltet (Gombos, 1473. l.), és nem Zolardot. A két név etimológiailag független egymástól: Zovárdnak török, Szalárdnak alkalmasint talán szláv névmagyarázata van.

Bántó tévedéseket követ el Herényi a helynevek forrásértékét illetően. Olyan alapon különít el kis- és nagylétszámú kíséreti törzstöredékeket, hogy az általa törzstöredékeknek minősített nevek tíznél több település nevében őrződtek-e meg vagy ennél kevesebben (68–69. l.). Nem vizsgálva most azt, hogy a vizsgálatba bevont nevek vajon milyen joggal minősülnek törzstöredékek emlékét őrző elnevezéseknek, csak arra kell utalni: a helynévadás társadalmi szempontú indeterminált sága következtében a helynevek számából, mennyiségéből megbízható történeti következtetések csak nagy óvatossággal vonhatók le, és nem automatikusan szolgáltatnak történeti tanulságokat. Ugyancsak a helynevek forrásértékét érinti Herényi ama kategórikus megállapítása, hogy „az ország egész területén felbukkanó Bogát, Kál, Bulcsú helységek igencsak egy bokorban találhatók. S ez már magában véve is rokoni kapcsolatra mutat" (80. l.). A helynevek térbeli egymásmellettisége természetesen ilyen következtetések megtételére egyáltalán nem alkalmas, ráadásul Herényi elmulasztja bizonyítani, hogy „az ország egész területén felbukkanó Bogát, Kál, Bulcsú helységek" kivétel nélkül egyazon Bogáttól, Káltól, Bulcsútól, vagyis csupa 10. századi ismert történeti személyiségtől vették volna nevüket. Hogy milyen önkényesen bánik Herényi a nevekkel, azt a Gyömöre névvel kapcsolatos eszmefuttatás mutatja. Tanulmánya 79. oldalán arról ír Huba fejedelem genealógiája kapcsán, hogy a „helynevekben Szemere falvak mellett mutatkozó Gyömöre személynév" a nemzedékrendben „talán további leszármazóra enged következtetni", s így alkotja meg a Huba – Szemere – Gyömöre leszármazási sort. Már az idézett mondat sem mentes a hibáktól. Szemere falvak mellett nem Gyömöre *személy*név mutatkozik, hanem Gyömöre *hely*név, ami mégsem elhanyagolható különbség. Ráadásul a Győr megyei Gyömöre helység körül nem Szemere falvak, hanem csak *egyetlen* Szemere falu mutatkozik, a mai Győrszemere. A legnagyobb hiba az okoskodásban azonban az, hogy Gyömöre helynévből hív életre Gyömöre személyt, akinek létéről semminemű adatunk nincs. Ugyanezt ismétli meg nyíltabb fogalmazásban dolgozata 90. oldalán is, ahol „a helynevek alapján még Gyömörét is" Huba és Szemere nemzetségének tagjai közé sorozza. Ezzel a módszerrel az egész 10. század telezsúfolható lenne későbbi helynevekből indokolatlanul megkonstruált személyekkel. Őszinte sajnálattal kell megállapítanunk, hogy Herényi még ebben a módszerben sem tudott eredeti lenni, hiszen ezt az eljárást Herényi előtt már majd nyolcszáz évvel korábban „kitalálta" egy neves gestaíró, Anonymus.

3. Ténykérdések

Miután Herényi nem ismeri jól a forrásokat, szakirodalmi tájékozottsága enyhén szólva egyoldalú, s ami ezzel együtt jár: erősen hiányos, nem csodálható, ha gyakran vét tárgyi hibákat, alá nem támasztott állításokat közöl, indokolatlanul magabiztos kinyilatkoztatásokat tesz. A fentebb már közölt példákon túl – a teljesség igénye nélkül –

újabbakra is felhívhatjuk a figyelmet. Teljesen megalapozatlan az az állítása, hogy Tarhos és Bogát már a 9. század végén kalandozó hadjáratot vezetett volna Itáliába. Ráadásul ennek időpontját hol 899-re (82, 88. l.), hol 900-ra (87. l.) rögzíti. Az igazság az, hogy Dursac (akit Herényi nem egészen megalapozottan tekint azonosnak Árpád fejedelem Tarhos nevű fiával) és Bugat 921–922 táján járt kalandozni Itáliában (Gombos, 1473. l.).

Herényi cikke tele van alá nem támasztott állításokkal. „Pontosan" megállapítja, hogy egyes nemzetségősök mikor éltek. Így Géza korába helyezi Dorozsmát, Vajk korába Katapánt, Balogot és Semjént, Becsét és Gergelyt (66. l.). Herényi azt is tudni véli, hogy Bulcsú nevű vezér a kazár birodalomban is előfordult, s hogy a név a török bölcsből magyarázható (81. l.). Jó lenne tudni, mire alapozza gyanúját Herényi, hogy Levente ott lehetett Pozsony mellett 904-ben, amikor a bajorok Kurszánt meggyilkolták (87. l.), hogy Botond az augsburgi csata résztvevője lehetett (88. l.; mellesleg bizánci kalandozása nem tehető 958-ra – mint Herényi véli –, mert ez évből nincs tudomásunk magyar sereg bizánci portyázásáról, hanem csak 959-re). Vajon milyen alapon helyezi el Herényi a székelyek egy törzsét a honfoglalás korában Ugocsa megyében (84. l.), amikor tudjuk, hogy Ugocsa a honfoglalás után még évszázadokig lényegében lakatlan volt (Szabó István: *Ugocsa megye.* Bp. 1937. 29, 36–37. l.)? Mire alapozza azt a megjegyzését, hogy Örsúr nemzetsége „eredetileg talán Örs úr atyáról az *Acsád* nevet viselhette" (67. l.)? Acsád nevű nemzetséget nem ismerünk, különben is Herényi megfogalmazása alapján nehéz szabadulni attól a gyanútól, hogy Herényi az Acsád névben az atya közszót keresi. (Mert ha nem, akkor miért titulálja Örs úrt atyának.) Honnan tudja vajon Herényi, hogy a honfoglaló magyarok haderejének jobb szárnyát a Kér és Keszi, bal szárnyát a Nyék és Megyer törzsek alkották (pl. 73. l.)? Ha ezek tényleg szárnyak voltak, mi a biztosíték arra, hogy nem éppen fordítva volt? Vajon hogyan került Kölpény (a besenyők egyik törzse, Anonymusnál Botond apja) az Árpádok családfájára (74. l.)?

A tanulmányban szép számmal találhatók önellentmondások A nemzetségek sorában a 65. oldalon Turul, a 68. oldalon Túroly nemzetségről szól, holott a két elnevezés azonos, így csak egyetlen ilyen nevű nemzetséggel szabad számolni. Teljesen megbízhatatlan számítás eredményeképpen jutott arra a következtetésre, hogy az alaptörzsek (alapnemzetségek) és a kíséreti nemzetségek között „kétharmad-egyharmad arányt állapíthatunk meg" (71. l.). Még ugyanezen az oldalon kísérletet tesz ennek a tételnek a konkretizálására. Mivel szerinte 54 alapnemzetség 1080 falut alkot, „az 54 kíséreti nemzetség létszámát a fentiekre figyelemmel az alapnemzetségek számának egyharmadára kell leszállítanunk. Ez a szám . . . *360 falu*". Ez bizony elemi matematikai tévedés, hiszen ha 1080 a kétharmad, akkor az egyharmadnak 540-nek kellene lennie, ugyanis a Herényi által adott 1080:360 arány nem kétharmad-egyharmad, hanem háromnegyed-egynegyed aránynak felel meg. A 73. oldal egyik sorában azt írja: „Gyakorlatilag a magyar törzsszövetség 955-ig állt fenn". Öt sorral lejjebb viszont már úgy foglal állást, hogy Kopány (miért nem Koppány?) és Ajtony leverésével, vagyis a 10–11. század fordulója körüli évtizedekben „a magyar törzsszövetség teljes egészében szétesett". Ha csak 955-ig állt fenn, akkor fél évszázaddal később hogyan eshetett szét? A 72. oldalon az olvasható, hogy *Árpád* fejedelemmé választása (kérdőjelesen) 850-ben volt. Nem kis meglepetéssel tapasztaljuk viszont a 86. oldalon, hogy *Álmos* fejedelemmé választása történt 850 táján.

4. Szemléleti kérdések

A szemléleti, nézőpontbeli botlások, tévedések a legkisebb jelentőségűektől az igazán nagy horderejű kérdésekig a tanulmányt széles ívben ölelik át. Amikor Herényi arról ír, hogy a Tarján törzs az ország közepén (Óbuda tájékán) foglalt helyet (83. l.), vagy hogy 895-ben Kurszán Óbudát és környékét, az ország szívét kapta (85. l.), csakis évszázadokkal későbbi szemlélet alapján minősíthette ezt a területet az ország közepének, szívének. Ne felejtsük: a 895. évi magyar honfoglalás megállt a Duna vonalánál, a Dunántúl elfoglalására csak 900-ban került sor. A dunántúli Óbuda hogyan lehetett hát 895-ben Magyarország szíve? Más: Herényi (mivel „pontosan" tudja, hogy a 11 magyar törzsnek 55 nemzetséget kellett volna alkotnia, de mert éppen a Kürt törzsben nem öt, hanem csak négy nemzetség volt) 54 nemzetség létét tételezi fel a honfoglalás korában. Ezt összeveti Kézai 108 nemzetségével. Észreveszi, hogy az 54 és a 108 között 1:2 arány áll fenn, rögvest két megoldást is sugall: egyik képtelenebb, mint a másik. Az egyik: volt 54 alapnemzetség és 54 kísérő nemzetség. A forrásanyag mit sem tud ilyen kategóriákról, de ez Herényit nem zavarja. Igaz, az sem, hogy bár kénytelen elismerni: „ezekre az alapnemzetségekre vonatkozóan alig maradt emlékünk", mivel a 13. századi nemzetségek nem azonosak a 9–10. századi nemzetségekkel, mégis a 13. századi nemzetségeket alapul véve nagyvonalú képet rajzol a honfoglalás kori alapnemzetségekről (ezek sorába illeszti be a már említett Turult és Túrolyt is). A másik ötlete még bizarrabb: „a téli és nyári szállás kettősségére (gondolok), miáltal az 54-es szám 108-ra kettőződnék" (64–65. l.). Eszerint lettek volna téli nemzetségek és nyári nemzetségek!?

Sajátságos módon építi fel Herényi a maga 10. századi nagycsaládi modelljét. Véleménye szerint „egy honfoglaláskori falu létszáma megközelítően azonosnak vehető egy *dédnagyszülői* parentélával". Ne kérdezzük, hogy ezt honnan tudja, inkább kövessük nyomon, miként képzeli el egy 10. századi nagycsalád (falu, szállás) létszámát és összetételét. Van két dédnagyszülő, annak négy gyermeke (két fiú, két lány). A gyermekek házasságot kötnek, ők nyolcan a nagyszülők. Páronként négy-négy gyermek születik, azaz összesen 16 (nyolc fiú, nyolc lány). A 16 gyermek megházasodik, 32 lesz a szülők száma. A 16 házaspárnak 64 gyermeke születik, akik megint csak házasságra lépnek, s 64 házastársat hoznak a nagycsaládba. A létszám és az összetétel tehát: 2 (dédnagyszülő) + 8 (nagyszülő) + 32 (szülő) + 64 (gyermek) + 64 (a gyermek házastársa) = 170 (71. l.). Tipikusan íróasztal mellett kiagyalt modell ez, hiszen kizárólag a képzeletben létezhet olyan nagycsalád, amelyik mindenhonnan csak magába olvaszt embereket (menyeket, vejeket), ugyanakkor maga egyetlen fővel sem járul hozzá más nagycsaládok – mondjuk úgy – „személyi állományához". A kisebb horderejű demográfiai problémákról ne is szóljunk részletesen: arról, hogy ha ez a négygenerációs család együtt él, akkor a dédnagyszülőknek – házas dédunokák esetén – már 80. évük felé kell tartaniuk, s kérdés, megértek-e tömegesen a 10. században ilyen magas kort. Továbbá: a házas dédunokák bizonnyal nem egyazon időpontban kezdenek hozzá a családalapításhoz, tehát nem lehet azt mondani, hogy van egy olyan bármily rövid időszakasz, amikor a 64 nemzetségtagnak már mindegyike rendelkezik házastárssal, de még egyiknek sincs gyermeke.

Egyszerűen megfoghatatlan, honnan veszi Herényi a törzs-, néptöredékekre, tisztségekre vonatkozó megállapításait. Milyen szemléletre vall törzstöredéknek (milyen törzs töredékének?) beállítani a Herény (ne feledjük a bírált tanulmány szerzőjének nevét!), a

Merény, az Őrs, a Ság, a Batthyány (nem elírás, így, a végén y-nal!) stb., jobbára helynevekből fiktíve életre keltett neveket (69–70. l.)? Megint csak szemléleti korlátozottságra vall feltenni Berény, Szaka, Kurd és Kalán népeket, illetve néptöredékeket (69–70, 77. l.). A történeti forrásokból ismert kende, gyula, horka tisztségek mellé Herényi tétény, katapán (kopán), ügek, előd, bogát méltóságokat is gyárt (75, 80. l.), méghozzá zavaros fejtegetések során. Ezekből álljon itt egy mutatóba kommentár nélkül: „*Előd*öt az Üllőből származtatjuk. Elő = üllő, a szó végén »d« kicsinyítőképzővel. Egyébként a törökben »elig« kormányzót, uralkodót jelent. Eszerint lehetséges, hogy nemcsak ügek, de elig (előd?) is rangjelző név" (75. l.).

Történetietlen, statikus szemléletére az az általa elvégzett számlálás szolgál jó bizonyítékkal, amely a honfoglalás kori népesség és faluszám megállapítását célozza. Eszerint a végösszeget az alapnemzetségek (1080 falu), a kíséreti nemzetségek (360 falu), az őrök (200 falu), a hozott fejedelmi szolgálónépek (720 falu) és az itt talált szolgálónépek (720 falu) teszik ki (71–72. l.). Megint ne kérdezzük, milyen adat szól pl. az ún. itt talált szolgálónépek 720 falujáról, inkább azt vessük fel: mindez a rendszer már a honfoglalás pillanatában megvolt-e a Kárpát-medencében? Tudjuk, mind a szolgálónépi rendszer, mind a kialakuló magyar állam határvédelmi szervezete történeti fejlődés eredménye, amely az Árpád-kor folyamán alakul ki teljesen és válik rendszer jellegűvé. Ezt a honfoglalás éveire visszavetíteni ahistorikus eljárás. Ugyanezt a történetietlenséget, idealizáló szemléletet tapasztaljuk akkor, amikor Herényi az általa feltett 11 magyar törzsből hatot Árpád családjának vezetése alatt képzel el, a Nyék, a Megyer, a Jenő törzset, valamint a kabarok három törzsét (82, 87. l.). Megint nem az a kérdés, hogy honnan tudja ezt, hanem az: menynyire egyeztethető össze az Árpádok Herényi szerint a honfoglalástól kezdve fennálló túlsúlya azzal a – Herényi által egyébként helyesen említett – ténnyel, hogy a 10. század első felében a törzsfők hatalma nőtt meg a központi hatalom terhére (73. l.)? Nyilván sehogy.

Herényi dolgozatának alapvető kategóriái a nemzetség, a törzs és a törzsszövetség. Ezekről nem lehet úgy írni, úgy véleményt nyilvánítani, mintha pusztán a „személyi kérdések" felvázolásával (tegyük hozzá: Herényinél megalapozatlan állítások és téves következtetések tömegén alapuló felvázolásával) megoldhatók lennének. A 10. századi magyar történelem centrumába Herényinél periferikus, illetve az adott forrásanyag alapján meg nem oldható kérdések kerültek, olyanok, mint a 10. századi nemzetségek nevének meghatározása, a nemzetségek létszámának körvonalazása, az egyes 10. századi törzsfők genealógiájának megrajzolása vagy éppen a törzsek szálláshelyeinek elkülönítése. A forrásbázis hiányaival, a szakirodalmi tájékozottság elégtelenségével, a szemléleti korlátokkal összefüggően Herényi dolgozatának alapvető gyengéje, hogy lényegében társadalomtörténeti kérdéseket (a nemzetség, a törzs, a törzsszövetség kérdéseit) társadalomtörténeti vizsgálódások teljes *mellőzésével* kíván megoldani, illetve társadalmi alapozás helyett megelégszik – egyébként teljesen elhibázottnak mondható – nemzedékrendi táblázatok és erős szubjektivizmust tükröző térképek, valamint ezekhez kapcsolódóan hibát hibára halmozó dilettáns fejtegetések közreadásával. Herényinél homályban marad a nemzetség, a törzs, a törzsszövetség igazi lényege, egymásba kapcsolódásuk bonyolult mikéntje, a 10. század politikai életében játszott változó szerepük, amelyből ki kellene rajzolódnia annak a folyamatnak, amely a magyar törzsszövetséget a magyar államhoz vezette el.

5. Formai kellékek

Szokatlanok a szakirodalomban a szövegben összevont, a lap alján részletezett jegyzetszámok (mint pl. 243–245., vagy 263–265.). Más esetekben – alkalmasint ugyanazon az oldalon – még a szövegben is összevontan, de mégis egyenkénti felsorolásban szerepelnek a jegyzetszámok (pl. 260–261–262). Szokatlan a folyóiratok idézési módja; nem szoktuk általában folyóirat esetén kitenni a megjelenés helyét, főleg ha olyan ismert folyóiratokról van szó, mint a Magyar Nyelv vagy a Valóság (275., 251. jegyzet). Amit pedig Herényi a 251. jegyzetben „Valóság 1980. 103–113." előfordulási helyként regisztrál, az helyesen: „Kortárs 1977. 1. szám 103–113". Merőben megtévesztő az a Herényi által alkalmazott gyakorlat, hogy a Bartha Antal, Czeglédy Károly, Róna-Tas András által szerkesztett *Magyar őstörténeti tanulmányok* című kötetre mint *Bartha:* Őstörténet-re hivatkozik röviden, holott belőle éppen nem Bartha Antal tanulmányát, hanem Harmatta Jánosét használta csupán (a 17. és a 224. jegyzetben), de ez egyáltalán nem derül ki a dolgozatból. További hibák is terhelik a jegyzetapparátust. A 24. jegyzetben idézett tanulmány nem önálló kiadványként, hanem az Archaeologiai Értesítőben jelent meg. A 28. jegyzetben szereplő munka helyes megjelenési évei 1900–1901. A 36. jegyzetben az 1967. évi kiadási év közlése önmagában azért hibás, mert azt a téves képzetet kelti, mintha a TESz. mindhárom kötete ez évben jelent volna meg. Ugyanez a hiba a 226. jegyzetnél, ahol csak 1980. (nyilvánvaló elírásként 1890. helyett!) szerepel Csánki történeti földrajzának öt (valójában négy) kötete megjelenési éveként. Sajátságos, hogy Herényinek csupán a 79. oldalon jut eszébe a genealógiában N-nel jelölt személyhez lapalji jegyzetet fűzni azzal a megjegyzéssel, hogy „ismeretlen", holott N. személy nemzedékrendben már két oldallal korábban szerepel – ám ott jegyzet nélkül hagyva. Néhány esetben (294., 300., 302. jegyzet) megadja a hivatkozott munka rövidítését a későbbi előfordulás esetére, többé azonban ezekre a művekre már egyáltalán nem is utal.

6. Összegzés

Herényi István dolgozata ismereteinket úgyszólván semmivel sem vitte előbbre, eredeti szándékai ellenére nem járult hozzá „eddigi történelmi adatok részbeni újraértékelésé"-hez, „egy új munkahipotézis lehetőségé"-nek felvetéséhez (62. l.). Ez azonban még a kisebbik baj lenne, ha Herényi tisztességes és korrekt összefoglalását adná témájának mind a források, mind a szakirodalom vonatkozásában. A nagyobbik baj azonban az, hogy még ezt sem teszi. Sőt, mint módunk volt jellemző – de teljességre nem törekvő – példaanyag elősorolásával kimutatni: lépten-nyomon tájékozatlanságának, bántóan egyoldalú orientáltságának, szakképzetlenségének adja tanújelét, amiből egyenesen következik, hogy hibát hibára halmoz, tévedést tévedéssel tetéz. Tanulmányának megjelenése bátorítást adhat a dilettánsok széles hadának arra, hogy szakfolyóiratainkat irományaikkal elárasszák, mert a problematikában kevésbé járatosak számára azt a tévhitet keltik, hogy néhány magyar nyelvű forrás-kompendium s egynéhány szakmunka alapján máris újszerű képet lehet rajzolni a magyar őstörténet záró fejezetéről. Végül és valóban utolsó sorban: az ilyen „színvonalú" cikkek közlése a szakembereket hozza nehéz helyzetbe; ha nem akarják, hogy ezeknek „eredményei" viharos gyorsasággal beépüljenek az érdeklődő nagyközönség történeti tudatába, újabb terhet kell magukra vállalniuk: a soknyelvű és sokrétű, nehezen értelmezhető forrásanyagon, valamint a tucatnyi tudományág tényleges eredményeit hordozó pecses szakirodalmon kívül a dilettáns munkákkal is meg kell „küzdeniük".